

УКРАЇНСЬКІ НАРОДНІ КАЗКИ

КАЗКИ ЖИТЕЙСЬКІ

УКЛАДАЧ
ОЛЕКСІЙ КОНОНЕНКО

Харків
«Фоліо»
2024

РОЗУМ І КМІТЛИВІСТЬ ПЕРЕМАГАЮТЬ

Казки знають усі. Принаймні кілька казок згадає кожен із нас. А що таке казка? Візьмімо слова одного кореня: казати, розказувати. Тобто казка — це те, що розказують, усна оповідка про щось цікаве. Так і було не тільки в дописемні часи, а й пізніше, коли казка зайшла на сторінки книжок.

Казки, ці вигадані оповідання, передаються впродовж багатьох століть із роду в рід, із покоління в покоління. Вони увібрали в себе найхарактерніші й найгуманніші людські бажання, мрії, народну мораль, ідеали краси.

Одні казки висміюють вади, ще одні — прославляють подвиги, треті — розважають, четверті — повчають.

Українська народна казка глибоко національна. Це проявляється не тільки в живій,

багатій мові, а й у самому дусі казок, їх персонажах. У казках відображені мрії та ідеали народу, його історія. Казкові оповідки доносять до нас досвід життя, мудрість багатьох поколінь, відображають цілий світ поетичної вигадки нашого народу. Казка в народному побуті, будучи високим мистецтвом, була повсякденним явищем — як приказка, як прислів'я... Вона розказувалася вдома й у полі, у дорозі, на полюванні, на святі.

Водночас казка — інтернаціональна. У багатьох країнах казки подібні, вони прославляють правду, добро, красу, працю. У казці проявляється загальнолюдське начало: усі народи землі близькі у своєму щасті й горі, тому у різних народів дуже багато схожих між собою казок.

У казках житейських основні персонажі — люди, проте якщо в фантастичних казках вони здобувають перемогу з допомогою чародійства, то в житейських герої стають переможцями завдяки своєму розуму, кмітливості, сміливості, хитрощам.

Народ бачив недоліки у власному побутовому житті. Казки висміювали лінивих, дурнів і непрактичних людей, пустих мрійників, упертість, скупість, п'янство. Багато житейських казок побудовані на запереченні язичницьких забобонів, віри в магію, потойбічний світ.

«Житейські або побутові казки відтворюють світ по-своєму. Їхні герої — селянин і його жінка,

шинкар, піп, пан, циган, здавалося б, живуть поруч, ніби зовсім реальні й події казки. Візник обдурює нерозумного пана, наймит насміхається над попом, селянин шукає та знаходить людей, дурніших за його жінку. Проте, закони, за якими живуть герої казки, докорінно відрізняються від тих, котрі діють у повсякденності. У ній завжди перемагає розумний селянин, а корчмар, пан і піп виявляються недоумкуватими, хоч насправді все відбувалося не так. Казка засвідчувала соціальні симпатії й антипатії, мрії й прагнення народу, саме цим вона захоплювала слухачів, підтримуючи віру в можливість перемоги над злом у всіх його виявах».

«Калинова сопілка».

Антологія української народної творчості

Хтось із казкарів дуже мудро відзначив: «Казку, як і сон, не вкрадеш!». Справді, навіть в одного й того самого оповідача одна й та сама казка не повторюється слово в слово. Кожен, хто переказує почуту або прочитану казку, додає «солі» чи «перцю», «меду» чи «цукру», а дехто й «водиці». Переказування казки — завжди творчість. Тому, залишивши в іншому вимірі авторську казку, можна сказати, що казка народна є суспільним надбанням, яке не має право привласнити жодна людина.

Варіанти однієї й тієї самої казки завжди чимось цікаві: у них можуть по-різному розвиватися події,

своєрідні діалоги, різноманітні художні деталі. Один варіант казки може подобатися більше, другий — менше, третій може поєднувати в собі окремі художні переваги різних варіантів.

Звичайно, слід віддати належне відомим і невідомим фольклористам, письменникам, учителям, журналістам — збирачам усної народності творчості, завдяки яким казки зайшли в книжки.

Олексій Кононенко

ПРО ЛИПКУ Й ЗАЖЕРЛИВУ БАБУ

Жили собі дід та баба. Вони були дуже вбогі. От баба каже:

— Ти б, старий, пішов у ліс та вирубав липку, щоб було чим протопити.

— Добре, — каже дід.

Узяв сокиру та й пішов у ліс.

Приходить він до лісу, вибрав липку. Тільки-но замахнувся сокирою, щоб рубати, коли чує — липка каже людською мовою:

— Ой, не рубай мене, чоловіче добрий, я тобі в пригоді стану!

Дід з переляку й сокиру опустив. Постояв, подумав та й пішов додому.

Приходить додому й розповідає про свою пригоду. А баба й каже:

— Який же ти дурень. Піди зараз до липки та попроси конячку з возом. Хіба ми ще не находилися з тобою?

— Та то й так, — каже дід.

Надів шапку та й пішов.

Приходить до липки та й каже:

— Липко, липко, казала баба, щоб ти дала конячку з возом.

— Добре, — каже липка, — іди додому.

Приходить він додому, а біля хати стоїть віз, і конячка біля нього прив'язана.

— Бач, старий, — каже баба, — тепер і ми люди. От тільки хата наша от-от завалиться. Піди, старенький, попроси ще й хату. Може, дасть.

Пішов дід до липки, попросив і хату.

— Добре, — каже липка, — іди додому.

Приходить дід до двору й не впізнає його. Замість старої стоїть нова, гожа хата. Радіють обоє, як діти.

— А що, старий, якби ти попросив ще й худоби та птиці. Тоді, здається вже нічого й не треба.

Пішов дід до липки просити худоби.

— Добре, — каже липка, — іди додому.

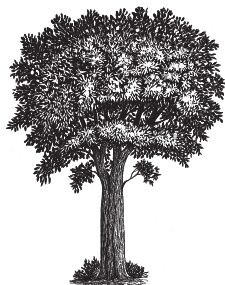
Приходить дід і не нарадується. Повен двір худоби й птиці.

— Ну тепер нам уже більше нічого не треба, — каже дід.

— Ні, старенький, ще піди та попроси грошей.

Пішов дід до липки й просить грошей.

— Добре, — каже липка, — іди додому.

Приходить дід, а баба сидить за столом і гроші в купки складає.

— От, старенький, які ми тепер багаті, — каже баба, — проте того мало, треба, щоб усі люди боялися, бо ми ж багаті. Піди, старий, до липки, нехай зробить так, щоб усі люди нас боялись.

Пішов дід до липки й попрохав, щоб так зробила.

— Добре, — каже липка, — іди додому.

Прийшов дід додому, а там у них повно війська та поліції для охорони. Та й цього старій мало.

— Що ж, — каже вона, — старий, треба ще, щоб усі люди в селі були нашими наймитами, бо чого б нам хотілося — все вже у нас є.

Пішов дід до липки та й просить, щоб зробила вона так. Довго мовчала липка. А потім каже:

— Іди додому, зроблю ще вам останнє.

Приходить дід додому, аж глядь: нічого немає, стоїть та сама хата й баба коло неї. Так їх покарала липка за те, що ненажерлива баба хотіла всіх людей наймитами поробити.

ЯК ПАН ЛИХО ПІЗНАВ

Жив собі пан, який ніколи не знав лиха. Люди кажуть інколи:

— Ой, лихо! Ой, лишечко!

Пан те чує й не розуміє, що таке оте лихо. У пана робітників купа, на нього працюють, а він п'є-гуляє, лежить-дрімає. Не знає пан лиха. А у дворі знову хтось:

— Лихо мені, лихо!

Думає пан: «Яке воно лихо? Що воно таке? Хоч би його побачити».

Сів пан у бричку та й поїхав лихо шукати. Приїхав в одне село, пристав до колодязя води напитися. Аж тут бабця брала воду й упустила відро в колодязь, бідкається:

— Ой, лихо-лишенько!

Пан до неї:

— Де лихо? Де?

— Та он там, пане, у колодязі!

Не довго думаючи, пан роздягнувся, коня до цямрини прив'язав і поліз у колодязь. Шукав там лихо, шукав — немає, тільки вода холоднюща. Змерз пан, як собака. Бабця тим часом роздивилася на всі боки — немає нікого. Вирішила, що пан пришелепуватий, підбрала панський одяг, коня відв'язала й майнула світ за очі. Вибрався пан з колодязя, зуб на зуб не попадає, одягу немає, коня немає! Саме собою вирвалося у нього:

— Ой, лихо мені!

Тепер пан лихо пізнав.

Дрижав пан, плескав себе по голому тілу, а потім зірвався та й побіг. Добіг до краю села, дивиться окремо хата стоїть. Хотів проситися, а в хаті нікого немає. Проте тепло, піч топлена, видно, що люди живуть. Придумав пан залізти під піл. Забився в куток і сидить мовчки, — що то далі буде?

Коли це заходить у хату молодиця, а за нею дяк, крадучись. Ставить молодиця на стіл карафку горілки, стовпчик млинців, курку смажену. Тільки зібралися за стіл сісти, аж це за вікном голос:

— Бачте, хлопці, до темна прибули. Ходімо до хати, жінка щось поїсти налагодить.

— Ой, — забідкалась жінка, — чоловік із чумаками прибув неочікувано!

Поки чоловік коней розпрягав, жінка швидесенько горілку — в сіни, курку — під припічок, млинці — під лавку, а дяка — під піл.

Сама жінка вдала із себе таку хвору, що не дай Боже. Чоловік заходить, а воно стогне з лавки:

— Ох, ох!

— Що з тобою, любя? — чоловік ще від порога не відійшов.

— Занедужала, чоловіче! Думала, що тебе вже не діждуся, помру...

— Не дай Боже! Не помирай, жінко!

— Та вже ти вдома, оклигаю...

— А чи немає, любенька, чогось поїсти. Ми з хлопцями з дороги, гарячого чогось хотілося б...

— Немає, любий. Я так занедужала, що нічого не варила.

— Ну що ж, хлопці, — каже чоловік до товаришів, — нам не звикати. По крайцю хліба з'їмо, водою зап'ємо, та й ситі будемо.

Посідали на лавках, хліб жують, водою запивають.

Голий пан під піччю в темному кутку сидить, а дяк у світлішому. Пан роздивився краще й питає в дяка:

— Ти хто такий?

— А ти? — шепоче дяк.

А пан уже собі придумав та й каже:

— Я чорт.

— А я дяк.

— Так ти добре співаєш, дяче. Заспіваймо!

— Мовчи, прошу тебе! Бо як почують господар і чумаки, лихо буде тобі й мені.

— Тоді роздягайся та дай мені увесь свій одяг, тоді мовчатиму.

— Та бери вже, тільки мовчи, — віддав одяг дяк.

— І чоботи!

Віддав і чоботи дяк, а сам думає: «Він чорт, як співатиме, його не видно, а мене побачать — забити можуть до смерті».

Одягнувся пан в одяг дяка. Сидять далі. Посиділи трохи, пан знову до дяка:

— Ти хто такий?

— А ти хто?

— Я чорт.

— А я дяк.

— Тоді заспіваймо, як у церкві.

— Мовчи вже, не накликай лихо!

— Мовчатиму, як даси шапку!

Що був дяк голий, а тепер уже й без шапки. Пан же тим часом діждався, коли господар відвернувся й про щось з товаришами бесідував, та й вислизнув з хати. Жінка примітила, вдовольнилася: «Добре, що дяк вибіг, інакше невідомо, що було б». Пан був у дяковому вбранні, то й подумала молодиця, що то дяк вибіг.

Пан добіг до лісу — близько було, аж прямо до рук йому злетіла сова. Постояв він, дещо придумав і повернувся у двір. Підійшов під вікно, стукає:

— Господарю, здоровий будь!

— І тобі не хворіти! — відповідає чоловік.

— Пусту переночувати, заблукав, а ніч надворі.

— Заходь. Місце не пролежиш.

Увійшов пан у хату, а в руках сова.

— Що це за птиця в тебе?

— Це, добродію, така птиця, яка знає, що в кожного господаря в хаті є. Як запитаєш, так і скаже.

— Що ж у мене в хаті? — задумався чоловік. —
Можна запитати?

— Питай, чого ж...

— І що?

Пан придавив сову, а та: «Ух-ух-х!».

— Що птиця каже? — цікавиться господар.

— Та каже вона, що в тебе в сінях карафка горілки є.

— Та де вона взялась би? В хаті ні їсти, ні пити!

— А ти подивись.

Пішов чоловік — таки є карафка.

— Жінко, — запитує, — де горілка взялася?

— Та слаба ж я, то розтиратися... — викручується молодиця.

— Та що вже, — мовить до товариства господар, — вип'ємо без закуски.

А пан нишком придавив сову, а та: «Ух-ух-х!».

— Знову птиця щось підказує?

— Каже птиця, що під лавкою млинці свіженькі.

— Не може бути! У мене жінка ледве дише, де ті млинці взялися б?

— А ти подивися!

Поліз господар під лавку — стовпчик млинців знайшов.

— Жінко, — кричить, — млинці звідки?

— Та то захотілося мені млинців, а сама слаба, попросила куму, вона принесла. А я й забула.

Втямила молодиця, що справа до курки дійде, сплеснула руками:

ЗМІСТ

РОЗУМ І КМІТЛИВІСТЬ ПЕРЕМАГАЮТЬ.....	4
ПРО ЛИПКУ Й ЗАЖЕРЛИВУ БАБУ.....	8
ЯК ПАН ЛИХО ПІЗНАВ.....	11
ЯК ГРИЦЬКО ПОПА ПРОВЧИВ.....	18
ЯК ПАН СОЛОМУ ІВ.....	22
ЯК ПАНИ ЇХАЛИ ДО ПЕКЛА.....	25
ДОЛЯ.....	29
ПРО БАБУ ЛЕПЕТЮ.....	34
ПАН ТА ПАРУБОК.....	40
ТРИДЦЯТЬ ТРИ НЕЩАСТЯ.....	42
ЯК БІДНИЙ ЧОЛОВІК ПСА ВЧИВ ГОВОРИТИ... ..	44
ЯК ХЛОПЕЦЬ ШУКАВ ДУРНІВ.....	45
ЛНИВОГО — НЕ МОЛОТОМ, А ГОЛОДОМ.....	48
ЯК СИН БАГАЧА БАРАНА ПРОДАВАВ.....	51
НЕРОЗУМНИЙ ЧОЛОВІК.....	56
ІВАНКО-ДУРНИК.....	58
ПРО ГОРОШКА.....	64
ПАЛЯНИЦЯ.....	73
ЯК ДІД У ШКОЛУ ХОДИВ.....	75
ЗЕЛЕНІ ОКУЛЯРИ.....	77
СЛИВИ ЗА СМІТТЯ.....	80
ПРО ОХОЧОГО ДО НАУКИ ХЛОПЦЯ.....	82
ПРО ХИТРОГО ПЕТРА.....	88
НАЙДОРОЖЧЕ — ЦЕ СІЛЬ.....	90

ПРИШЕЛЕПУВАТА ПАНІ	94
ПАЛЯНИЦЯ ВІД ЛАСТІВКИ	97
ПРО ДІДА, ЯКИЙ ЛЮБИВ МІНЯТИСЯ	101
НАЙДОРОЖЧИЙ ПЛІД	105
ЛІВЕ ОКО КОРОЛЯ	107
ЖИТТЯ — ЦЕ СХОДИ	110
НАЗВАНИЙ БАТЬКО	112
ПРО ПОМІЩИКА Й БІДНОГО ЧОЛОВІКА	119
ХЛОПЧИК-ОРАЧ	123
ХОДЯЧА ГАРБУЗОВА ГРЯДКА	129
ПОКАРАНА ХИТРИСТЬ	130
ДИВО В МЛИНІ	137
ЛЕДАЧА ДІВЧИНА	140
ЗАДАВАКА	144
ПОДАРОВАНІ РАКИ	145
ПЕРЕХИТРИЛИ	146
МИЛОСЕРДНА ПАНІ	147
ЯК ПІП ПШОНО ТОВК	149
ОЧИЩЕННЯ ДУШІ	150
ДВА ЗЛОДІЇ, ПАН І ПІП	151
ВОРОЖКА	154
ХИТРА ДІВКА	156
ПАН І ПРИКАЖЧИК	158
ЯК СОЛДАТ ЦАРЯ ОБДУРИВ	161
ЧОМУ В МОРІ ВОДА СОЛОНА	164
ВАРЕНІ ЯЙЦЯ	166
СЕЛЯНИН І КУПЦІ	169
ТРИ ПОРАДИ	173
БАТЬКОВІ ПОРАДИ	176
СРІБНА ГОЛКА	178
ЯК ЧОЛОВІК ЦАРСЬКОГО ГЕНЕРАЛА ПРОВЧИВ	185
КРАДЕНИМ СИТИЙ НЕ БУДЕШ	188
ОХРІМ ТА ЗАПЛУТАНЕ ЖИТО	191
ЯК ЖІНКА ПРОВЧИЛА ЧОЛОВІКА	193
СМІЛИВА НАСТУСЬКА	196

ЯК ЗЯТЬ ПО-НІМЕЦЬКИ ГОВОРИВ	200
ЛЮДСЬКА ПРАВДА	203
НАДОКУЧЛИВІ ГОСТІ	205
ЗАЗДРІСНИЙ ДЯДЕЧКО	208
РУДИЙ І ЛИСИЙ	210
ХИТРИЙ ДУРЕНЬ	212
ЗАЯЧЕ САЛО	214
ШАПКА-РОЗРАХУНОК	216
СИНОВА НАУКА	218
ЯК ВОВКИ ПАНА З'ЇЛИ	220
БУЛИ Б ГРОШІ — ГРІХА НЕ БУДЕ	222
СУЗІР'Я ВІЗ	226
ХЛІБ І ЗОЛОТО	227
ПАСТУХИ Й МУХА	229
ЯК БАБУСЯ СМЕРТЬ ОБДУРИЛА	231
ЯК ДІВЧИНА СТАЛА ЗНАХАРКОЮ	235
ПАСТУХ З ОЧИМА-ЗОРЯМИ	239
ЧАРІВНА ЛОПАТА	242
І ТУДИ ГАРЯЧЕ, І СЮДИ БОЛЯЧЕ	244
ПЕРШІ БУВАЮТЬ ОСТАННІМИ, ОСТАННІ — ПЕРШИМИ	246
ІВАНКО НА СЛУЖБІ В БАГАЧА	252
ЯЗИКАТА ХВЕСЬКА	255
БАГАЧ-НЕНАЖЕРА	264
СКІЛЬКИ НА НЕБІ ЗІРОК?	266
МУДРА БАБА	268
ЯК МИКОЛА БУВ КОРОВОЮ	270
ЗАМОРСЬКЕ ЯЙЦЕ	273
ХТО ПОМИЄ ГОРЩИК?	277
СЕМИЛІТОЧКА	279
ЯК ЧОЛОВІК ПАНА ДУРИВ	285
БАГАЧ ТА ХЛОПЕЦЬ ІЗ СЕЛА РОЗУМОВИЧІВ	288
ЯК БРЕХАЧ І ПОБРЕХАЧ ПАНА ОБІКРАЛИ	291
НАЙМИТ І ПАН	293
ППП-ВОРОЖБИТ	294

ЧИ МОЖНА ЖІНКАМ ПРАВДУ КАЗАТИ.....	298
КРУГЛЕНЬКЕ СЛОВЕЧКО.....	300
ВСЕ Я ТА Я.....	302
ПРО ШЕВЦЯ ТА ПОМІЧНИКА.....	303
СТО ВОВКІВ.....	304
ЛАТИННИК.....	305
МЕД.....	306
ЩО ТО ЗА БІДА, ЩО П'ЄТЬСЯ ВОДА.....	307
ЩО БУЛО ОДНОГО РАЗУ.....	308
ВИРУЧИЛА.....	309
ЗІЙШЛИСЯ.....	310
ГЛИБШЕ КОПАЙ — БІЛЬШЕ ЗНАЙДЕШ.....	311
КАРТОПЛЯ ВРЯТУВАЛА.....	318
СІЛЬСЬКИЙ ЛІКАР.....	319
П'ЯТЬ ХЛІБИН.....	324
ЛІЗЬ У ТОРБУ!.....	328
КАЗКА-НЕКАЗКА.....	332
БИТИ КОТА ЧИ НЕ БИТИ?.....	335
ЛЯСНИ БАТОГОМ.....	339
ДУРНИК.....	345
ПАНСЬКІ ГОСТИНИ.....	348
ПРАВДОЮ ЧИ КРИВДОЮ?.....	350
ЛИХО НАД ЛИХАМИ.....	358
УКРАДЕНЕ ЩАСТЯ.....	365
БІДНИЙ ЧОЛОВІК І ПП.....	372
ЦИГАН-АДВОКАТ.....	374
ЯК ІВАН ТА МАРТИН ДО ПЕКЛА ХОДИЛИ.....	377
ХТО НЕ РОБИТЬ, ТОЙ НЕ ЇСТЬ.....	382
ЯК ПАН ГАВКАВ НА СТАРИЙ ПЕНЬ.....	389
РОБИШ, ЩО РОБИШ, УСЕ ПОЗИРАЙ НА КІНЕЦЬ.....	392
ДЕРЕВ'ЯНИЙ КІНЬ.....	394
ЯК ЦИГАН УЧИВ ПАНСЬКОГО ПСА СЛИВИ ЇСТИ.....	399
ПРО ХЛОПЦЯ-ВІВЧАРА ТА СУДДЮ-БИКА.....	403